

ПОСТАТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО В ОЦІНКАХ СУЧАСНИКІВ

Кучма Наталія,

к. ф. н., доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка (УКРАЇНА)

ABSTRACT

У статті розглядаються критичні оцінки постаті Богдана Лепкого його сучасниками, внесок митця у розвиток літератури, малярства, видавничої справи, а також активне громадське життя.

Ключові слова: літературна критика, критерії оцінки художнього твору, літературно-критичні жанри.

В статье рассматриваются критические оценки фигуры Богдана Лепкого его современниками, вклад художника в развитие литературы, живописи, издательского дела, а также активную общественную жизнь.

Ключевые слова: литературная критика, критерии оценки художественного произведения, литературно-критические жанры.

The article explains the critical valuation of the Bohdan Lepkyi's workouts by his contemporaries, his contribution to the development of literature, art., publishing and social life.

Key words: literary critique, fiction evaluation criteria, literary-critical genres.

W artykule zostały rozpatrzone krytyczne oceny osobowości Bohdana Lepkiego dokonywane przez osoby mu współczesne, m.in. dotyczące wkładu artysty do rozwoju literatury, malarstwa, sprawy wydawniczej, a także życia społecznego.

Słowa kluczowe: krytyka literacka, kryteria oceny utworu literackiego, gatunki krytyki literackiej.

Є в українському історико-літературному процесі постаті, що їх сміливо можна вважати маркерами епохи. Серед таких особливе місце належить Богданові Лепкому — поетові, маляреві, перекладачеві, вчителеві, професору... По смерті Івана Франка саме він став символом українського мистецтва в Другій Речіпосполитій. Творчий доробок письменника вже з появи перших ліричних віршів привернув увагу сучасників. Про нього писали Зенон Куделя, Кирило Студинський, Володимир Дорошенко, Михайло Рудницький, Євген Юлій Пеленський, Микола Гнатишак, Василь Ратич, Микола Голубець, Святослав Гординський та інші. Чимало публікацій про Богдана Лепкого з'явилося вже після проголошення незалежної України. Йдеться про статті М. Ільницького, Р. Гром'яка, Л. Голомб, Б. Криси, Р. Чопика, М. Зимомрі, Я. Мельник, Ж. Ляхової, Є. Нахліка, В. Подуфалого і под., дисертаційні дослідження О. Костецької, Н. Білик, Н. Гавдиди та ін. Цей перелік можна було б продовжити, але нашу увагу привернула збірка «Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета. — Краків-Львів, 1943. За редакцією Є.Ю.Пеленського». Якість критичних оцінок і суджень у цій невеликій книжечці (90 сторінок з ілюстраціями) засвідчує високий професіоналізм української критики.

Традиційно публікації in memorial за жанром нагадують некрологи чи ювілейні статті, у яких подано переважно схвальні оцінки доробку особи, якій збірник присвячений. Однак книжка, про яку йдеться, має іншу форму. До неї включено лише сім статей та бібліографія Б. Лепкого. Автори й укладачі подбали про те, щоб, уникнувши «надмірного бронзування» нагадати співвітчизникам роль видатного українця у житті нації. Збірку відкриває портрет Богдана Лепкого роботи Михайла Бойчука, вірш Богдана Ігоря Антонича «Поет» з присвятою «Богданові Лепкому у 60-ліття» та поезія в прозі Романа Купчинського «У Бережанській тихій стороні». Такий вибір та послідовність подачі мистецьких робіт слугують своєрідним орієнтиром — натякають на ті види діяльності Богдана Лепкого, у яких майстер мав чималі здобутки. Решта статей нагадують читачеві доробок письменника у різних сферах діяльності.

Стаття Миколи Голубця «Життєвий шлях Б. Лепкого» цілком вкладається у жанрові рамки літературного портрета. Однак критик змальовує постать письменника насамперед на тлі епохи. Його цікавлять не дати, а насамперед мотиви життєвих змін. Так, пояснюючи поворот від малярства до літератури, М. Голубець наголошує: «Перші свої поматуральні кроки (1891) звернув Богдан до Віденської академії мистецтв. На жаль обов'язуючий у тогочасному навчанні натуралізм відкинув цього поета-мрійника і рішучого лірика від образотворчої освіти, поштовхнувши його до літератури».¹ (Тут і далі у цитатах зберігаємо правопис оригіналу — Н.К.) Переїзд до Кракова критик обґрунтовує так: «Пробувши пару літ на посаді гімназійного вчителя в Бережанах (1895-1899) перебрався Лепкий до Кракова, де прожив мало не все своє життя. /.../ Щось з туги «шенґайста» за вищим рівнем духового життя і щось з пози запізненого романтика було в тому добровільному «вигнанні» Лепкого. /.../ До Львова приїздив як неофіційний амбасадор західно-європейської культури з поведінкою і тонкими манерами дипломата»². Тональність висловлювань, будова фрази, вибір лексики свідчать про намагання Миколи Голубця через стилізацію продемонструвати читачеві манеру «писання» портретованого. Критик постійно підкреслює, що Богдан Лепкий — лірик у найширшому значенні слова. Разом з тим видатний митець ще й свідомий громадянин, для котрого почуття обов'язку важить чимало. Саме ця риса у характері Б. Лепкого імпонувала М. Голубцеві найбільше. Тому всі молоді літератори, які, на думку критика, «його (Лепкого — Н.К.) впливові цю дрібку культурності й європейскости завдячували», мали б так само «полум'яною жадобою служити українській культурі і національній справі, на зразок титана праці й обов'язку Івана Франка, чи і самого Лепкого, що жертвенно й послідовно служив Справі впродовж цілого свого життя».³ Важко погодитись з різкістю висловлювань критика на адресу насамперед молодомузівців, які бачили роль митця у суспільному житті дещо інакше. Та це чи не єдиний вияв упередженості автора літературного портрета. Попри традицію лише схвальних оцінок життя і творчості покійного М. Голубець не оминув увагою непростих взаємин Богдана Лепкого та Івана Франка, делікатно уточнивши: «Трудно сказати, щоб Франко і Лепкий, зустрівшись при українському літературно-громадському варстаті, запалали до себе особливими симпатіями. Для цього було забагато різниць в їхньому характері, вихованні, вихідних становищах».⁴

Підсумовуючи здобутки письменника, критик нагадував: «Працьовитість Лепкого покривається з його талановитістю й працездатністю. Ліричні поезії, поеми, оповідання, повісті, романи, побутові та історичні, популярні літератур-

но-історичні нариси та компендії — оце форми, в які вилився його п'ятидесятилітній дорібок».⁵ Однак не замовчував і вад, коли йшлося про широкі епічні полотна «Мазепи», але підкреслював: «Та одного не можна відмовити лепківським історичним картинам: полум'яної любови батьківщини і непохитної віри в її світле майбутнє».⁶

Найбільша за обсягом стаття у збірці належить перу одного з провідних на той час західноукраїнському критику Євгену Юлію Пеленському. Публікація «Богдан Лепкий — поет» є класичним зразком оглядової літературно-критичної статті, у якій знаходимо «досить широке за охопленням матеріалу і порівняно глибоке за аналітичним проникненням у художні твори дослідження, де висвітлюється певне явище письменства».⁷

Є. Ю. Пеленський пропонує читачам глибокий аналіз творчої манери Б. Лепкого. Вибравши для викладу хронологічний принцип, критик сегментує матеріал на чотири частини, кожній з яких передує умовний заголовок. Перша частина «Середовище і доба. — Творча індивідуальність.» дає реципієнтові можливість простежити формування індивідуального стилю митця. Разом з тим критик пояснює постійну присутність соціальних мотивів у творах поета не лише середовищем і вихованням: «дань добі була в Лепкого, так би мовити, подвійна: ідейно-змістова й зовнішньо-жанрова», а й традицією української літератури. «Нерівномірність, а то й подекуди тіснота, українського громадянського й літературного життя створили тип окремого письменника-універсаліста. Куліш, Франко, Кониський, Грінченко — це лише найважливіші імена. Мабуть можна заризикувати твердженням, що Лепкий замикає своєю літературною діяльністю цей ряд письменників. Ці самі причини, що спонукували тих творити в ділянці різних жанрів, існували ще, коли виступив Лепкий. Не дивлячись на свій виключно ліричний талант, поет піддається цій силі»⁸. Визначаючи ліризм як потужну домінуючу індивідуального стилю Богдана Лепкого, критик все ж наголошує, що таке «світосприймання не дає змоги розвинутися як слід іншим мистецьким засобам, наприклад, у драмах»⁹. Що ж стосується ідейного змісту творів, то « вони в великій мірі заповнили молодого поета, що ще себе не віднайшов. Нічого дивного: загальний суспільницький тон тодішньої української літератури приманив до себе Лепкого своїми ідейними вартостями, загально-людськими і національними гаслами, гуманністю і патріотизмом. Це вповні відповідало цим ідеалам, що їх він і поет із рідного дому, хоч далеко не зовсім відповідало індивідуальності самого поета»¹⁰. Пеленський все ж наголошує, що « в Лепкого не було суспільних конфліктів поставлених на вістрю меча, загострених клясовою нетерпимістю і виключністю. Тут вони потрактовані дещо сентиментально, в дусі старої Дікенсівської школи»¹¹.

Друга частина критичної статті «Рання творчість: Творчі стимули. — Мистецькі засоби. — Суспільницька тематика.» присвячена становленню поета, мотивації вибору тем та мотивів. Є. Ю. Пеленський не лише висновує джерела творчості, а й підтверджує власні думки цитатами з творів та листування письменника. У третій частині «Другий етап творчості (1901-1919): Основні мотиви — осінь, любов, спогади — їх мистецький вияв. — Війна» критик не лише визначає провідні мотиви, а й переконливо аргументує власну позицію, спираючись на тексти поета. Так мотиви осені Пеленський розглядає у контексті української поетичної традиції і доводить, що у Лепкого осінь — «це не завершення, не переміна у вічному ході життя, як, наприклад, у його ровесника Чупринки, але смерть. В тому ціла суть його над міру песимістичної філософії осені, чи

природи восени /.../ Детерміністична філософія осені /.../ висловлена немов мимоходом, немов на маргінесі природи, далеко не стільки переконує, скільки захоплює читача краса самих поетичних образів»¹².

Як і Микола Голубець, Євген Юлій Пеленський також будує фрази, використовує художні засоби, які могли б бодай тональністю нагадувати читачеві аналізовані твори. Таке суголосся є очевидним свідченням того, що критики поділяють погляди Б. Лепкого на призначення поезії, розуміють глибинні джерела творчості майстра. Разом з тим, Пеленський глибше аналізує власне мистецькі пласти поезії, часом захищаючи їх автора від надто різких звинувачень молодих сучасників. Мотиви любові і новаторські на той час мотиви еротики Лепкого критик бачить « не як поезію кохання, але розлуки. Власне розлука є тут основною, виключною, домінантою», тому так різко реагує на «Євшанове окреслення: «поет безсилля». Окреслення надто вже яскраве і невірне. Куди вірніше назвати Лепкого попросту — ліриком».¹³

Четверта частина статті «Третій етап (1920-1941): Перехід до нових жанрів — *От так собі і Під тихий вечір*. — Історичні повісті: *Мазепа. Крутіж*. — Спомини.» присвячена дослідженню прози. І тут критик залишається вірним собі. Поступово і переконливо він пояснює потребу Лепкого через збірку коротеньких нарисів «От так собі» і повість «Під тихий вечір» перейти «від лірики до епіки».

Стисло переповідаючи фабулу повісті «Під тихий вечір», Пеленський не лише підкреслює мистецькі знахідки, але вказує й на вади у змальованні характерів, поведінкових моделях персонажів, наголошує на безумовному впливі «Вікторії» Кнута Гамсуна на Богдана Лепкого. І тут читачеві ненав'язливо підказано, хто ж з істориків настільки вплинув на поета, спонукав до написання тетралогії «Мазепа». Захоплення широтою змальованих подій зрівноважується критичною оцінкою цілком очевидних хиб. «Все ж велика тетралогія (спершу задумана як трилогія) захоплює своїм розмахом, шириною розгорнутого полотна, ретельним відношенням до історичного матеріалу, а наді все теплом, з яким виведені головні постаті, Мазепа і Мотря. Коли в повісті тут і там не проведена рівномірно психологічна мотивація, розтягнута описова частина, чи може не скрізь доглянута строго історичність деталей побуту, це легко можна виправдати величиною проробленої праці і ліричними нахилами автора. Все ж навіть найсуворіший критик не може відмовити *Мазелі* літературної стійкості, а ще більше великої виховної вартості»¹⁴ (підкреслення наше. — Н.К.).

Стаття Євгена Юлія Пеленського цілком відповідає канонам літературно-критичного огляду, не містить компліментарності, належно аргументована і лише два останні абзаци нагадують читачеві, що це публікація in memorial.

У такому ж ключі написав Дам'ян Горняткевич свою статтю «Богдан Лепкий як маляр». У хронологічному порядку розповідаючи про захоплення Богдана Лепкого живописом, автор демонструє читачеві витоки і природу цього таланту. Оскільки сам митець не вважав себе справжнім художником, критик, намагаючись наслідувати манеру викладу Лепкого, жваво розповідає про навчання у Бережанах, у Відні, знайомства з молодими українськими художниками, котрим поет допомагав у становленні. Горняткевич особливо наголошує на величезній ролі Богдана Лепкого у популяризації українського малярства у Польщі: організації виставок, виголошенні рефератів, читанні популярних лекцій з історії живопису і под. Саме завдяки Б.Лепкому українці дізналися про Олексу Новаківського, Івана Северина, Петра Холодного, Михайла Бойчука та ін.

Про наукову діяльність Богдана Лепкого стисло розповів читачам Володимир Дорошенко. Цю публікацію можна вважати літературним нарисом. Автор легко, доступно і точно пояснює причини активної громадської та видавничої діяльності письменника. «Крім прегарних лірик і новель чи повістей, мусів він писати для громади принагідні вірші на різні патріотичні теми, складати повчальні оповідання, ладити читанки, антології, популярні брошури й підручники. І все це він потрапив робити легко, приступно й гарно, бо був людиною високо-талановитою, широко-освіченою, а zarazом незвичайно сумлінною щодо прийнятого на себе чи накиненого йому обов'язку»¹⁵.

Особливу увагу звернув В. Дорошенко на «Начерк історії української літератури». Із властивим йому запалом критик акцентує на важливості цієї праці. «Начерк» був призначений для широкої публіки, і, треба сказати, цілком відповідав поставленим автором цілям: дати коротенький, але прозорий, не перелатований зайвими подробицями, перегляд головного надбання нашого давнього письменства. /.../ Його праця була в нас, можна сказати, першою в тім роді, якщо поминути перестарілу навіть для свого часу першу частину «Історії літератури» Ом. Огоновського. /.../ Вже після Лепкого появився «Нарис» Франка, а за ним «Історія українського письменства» Єфремова. Та тільки Франкову книжку можемо рівняти щодо задуму і завдань із «Начерком» Лепкого, проте вона аж ніяк не годна заступити працю останнього...»¹⁶

Слід відзначити, що саме стаття В. Дорошенка є інформаційно місткою, логічною, тяжіє до академічного викладу. Автор точно і стисло повідомляє читачеві про редакційну, перекладацьку діяльність Б. Лепкого та популяризацію української літератури у польських, чеських, німецьких газетах і журналах. Саме цей критик єдиний з усіх авторів збірника не робив спроб наблизитися до манери і стилю Лепкого-письменника.

Фінальним виступом у «Збірнику у пошану пам'яті поета» стала стаття Павла Лисяка «Богдан Лепкий як громадянин». Ця публікація цілком відповідає канонам жанру некролога. Тут П. Лисяк традиційно нагадує читачам життєвий і творчий шлях письменника, характеризує його громадянську позицію, його творчий та науковий доробок, підкреслює роль і місце митця в історії української літератури.

Вивершує «Збірник» дещо несподівано для читача докладна і дуже точна, як на той час, бібліографія, укладена Є. Ю. Пеленським. Така увага до публікацій Б. Лепкого і про Б. Лепкого свідчить не лише фаховість авторів «Збірника», а й про відповідальність науковців і критиків перед читачами та історією України. Саме ця бібліографія прислужилася не одному науковцеві, хто через багато років по смерті Б. Лепкого досліджував його творчість у різних мистецьких виявах. Та й для сучасників є невичерпним джерелом наукової інформації.

Отже, маємо підстави стверджувати, що збірка публікацій «Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета.»! — Краків-Львів: Укр. Видавництво, 1943. — 90 с. (За редакцією Є. Ю. Пеленського) є свідченням високого фахового рівня української літературної критики попри всі перипетії буремних й кривавих літ середини ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубець М. «Життєвий шлях Б. Лепкого» // Микола Голубець. Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета. — Краків-Львів: Укр. Видавництво, 1943. — 90 с. (За редакцією Є. Ю. Пеленського). — С.8

2. Там само. — С.9.
3. Там само. — С.9.
4. Там само. — С.11.
5. Там само. — С.11.
6. Там само. — С.12.
7. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К.:ВЦ «Академія», 2006. — С.640
8. Пеленський Є. Ю. Богдан Лепкий — поет // Є. Ю. Пеленський Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета. — Краків-Львів: Укр. Видавництво, 1943. — С.14.
9. Там само. — С.15.
10. Там само. — С.15.
11. Там само. — С.15.
12. Там само. — С.20.
13. Там само. — С.21-22.
14. Там само. — С.29.
15. Дорошенко В. Наукова діяльність Б. Лепкого // Володимир Дорошенко Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета. — Краків-Львів: Укр. Видавництво, 1943. — С.38.
16. Там само. — С.39-40.